

CHINY W SETNĄ ROCZNICĘ REWOLUCJI XINHAI

Chen Yunqian

SUN YAT-SEN JAKO SYMBOL W PAMIĘCI POLITYCZNEJ KLAS NIŻSZYCH WE WSPÓŁCZESNYCH CHINACH

Dr Sun Yat-sen to postać o szczególnym znaczeniu w historii współczesnych Chin. Ruch oparty na kulcie Sun Yat-sena, zapoczątkowany przez rządy nacjonalistów (Guomindang, GMD), rozpowszechnił się w Państwie Środka, a wykreowany w ten sposób „Sun Yat-sen” – jako polityczny symbol państwa – wywierał znaczący wpływ na wszystkich jego obywateli, także na klasy niższe. Zagadnienie pamięci politycznej klas niższych było wcześniej przez elity intelektualne pomijane. Dlatego też badanie procesu popularyzacji Sun Yat-sena jako symbolu wśród tych grup społecznych doprowadziło autorkę do konkluzji, że ludzie reprezentujący klasy niższe mają własne, bardzo swoiste wspomnienia o tej postaci jako symbolu politycznym. To z kolei ma przemożny wpływ na kształtowanie tożsamości narodowej całej ludności Chin. W tym jedynym w swoim rodzaju obrazie Sun Yat-sena skumulowały się te idee społeczne, które do pewnego stopnia wyrażały się w niezadowoleniu ogółu społeczeństwa z rządów Guomindangu. W niniejszym artykule podjęto próbę zbadania: 1. procesu, w wyniku którego symbolika Sun Yat-sena rozpowszechniła się wśród ludzi z niższych klas społecznych, 2. wytworzonej przez te klasy politycznej pamięci o Sun Yat-senie jako symbolu, jak również 3. cech charakterystycznych tego zjawiska.

1. Legitymizacja władzy, władza państwowa i pamięć polityczna

Prawidłowe funkcjonowanie społeczeństwa zależy od działania mechanizmów, instytucji i organizacji władzy, a także od uznania przez ludzi autorytetu władzy

i legitymizacji systemu politycznego. Według badań politologicznych autorytet wynika z jednej strony z siły, a z drugiej strony z legitymizacji; dlatego też legitymizacja stała się fundamentem działań politycznych oraz *prawa do sprawowania rządów*. [...] *Wyrażając interes polityczny, legitymizacja udowadnia, że system polityczny wynikający z niej jest najsprawiedliwszy z możliwych, oczywisty i konieczny*¹. Uważa się, że legitymizację zdobywa się zarówno przez dobrowolne uznanie ludu, jak i przez przekonanie obywateli przez rząd. W walce politycznej zdobycie legitymizacji jest szczególnie ważne dla partii opozycyjnej. Gdy zdobędzie ona władzę, gdy utworzy rząd, musi stawić czoła następującym problemom: jak sprawić, by ludzie byli jej posłuszni i jak zapewnić trwałość władzy w perspektywie długoterminowej. Dlatego też legitymizacja jest fundamentem autorytetu władzy, zaś pamięć polityczna jest podstawą legitymizacji. Jak stwierdził Maurice Halbwachs: *Współczesny system polityczny został stworzony na bazie pamięci*². Jest tak, dlatego że pamięć historyczna jest w swojej istocie reprezentacją idei społecznych. Niektórzy badacze twierdzą, że *pamięć polityczna jest ważną podstawą do budowania i podtrzymywania systemów społeczno-politycznych, a ponieważ zasady, prawa i opinie ogółu – fundament pamięci politycznej i legitymizacji – utrzymują wysoki stopień spójności pod względem kategorii i wartości, pamięć polityczna staje się głównym polem bitwy w walce o legitymizację*³. Z tego to względu, by uzyskać legitymizację władzy, państwo natychmiast formuje narodową pamięć polityczną, ułatwiając w ten sposób stworzenie narodowej i etnicznej tożsamości społeczeństwa, sprawując efektywne rządy przy użyciu *soft power*.

W okresie Republiki Chińskiej GMD poświęcił się konstruowaniu politycznej symboliki wokół osoby Sun Yat-sena w celu zdobycia politycznej siły i legitymizacji rządów. Polityczny symbol to nośnik konkretnego politycznego znaczenia, obejmujący rytualne czynności, a także i teksty, które są wyrażeniem wartości, którym się hołduje, czy nawet nastrojów społecznych. GMD skonstruował polityczny symbol Sun Yat-sena na użytek własnych celów politycznych. Stopniowo, od chwili śmierci Suna dnia 12 marca 1925 r., budował szeroko zakrojony projekt wyniesienia Sun Yat-sena do rangi symbolu. Po utworzeniu rządu nacjonalistycznego w Nankinie *Trzy zasady ludu* Sun Yat-sena zostały „uświęcone” jako fundament prawa państwowego i Ostatnie Nauki Prezesa Partii (The Last Teaching of the Party Premier); ich status – równy konstytucji – był nienaruszalny.

¹ Jean-Marc Coicaud, *What is the Legitimacy of Politics*, „CASS Journal of Foreign Law” 1997 No. 2.

² Maurice Halbwachs, *On Collective Memory*, Shanghai People’s Publishing House, Shanghai 2002, s. 213.

³ Wang Haizhou, *A Struggle for the Legitimacy: the Multiple Carving of Political Memory*, Jiangsu People’s Publishing House, Nanjing 2008, s. 26.

Następnie, poprzez ustanowienie licznych świąt, takich jak: Cotygodniowe Upamiętnienie⁴, Dzień Drzewa, Urodziny Suna, Dzień Zagrożenia⁵ czy przeprowadzanie ceremonii upamiętniających odsłonięcia pomników, GMD dokonał dzieła stworzenia wielopłaszczyznowej symboliki postaci Sun Yat-sena. Ten propagandowy projekt objąć miał całe społeczeństwo, biorąc również pod uwagę specyficzne uwarunkowania niższych klas. Nacjonałiści rozpowszechnili symbol Suna przede wszystkim poprzez edukację społeczności lokalnych, wykorzystując rozmaite formy działania.

W 1930 r. nacjonalistyczny rząd wydał akt praktykowania *Trzech zasad ludu* w edukacji wiejskiej, w celu rozpowszechniania ich na wsi.

Trzy zasady ludu muszą zostać włączone do edukacji ludności terenów wiejskich, wymagają również głębokiego zakorzenienia w społeczeństwie obywatelskim i dlatego właśnie proces narodotwórczy przy ich wykorzystaniu musi być kontynuowany i konsolidowany. Po drugie, propagowanie Trzech zasad ludu, niezależnie od tego na jaką dokonuje się skalę, może mieć sens jedynie w przypadku osób, które wcześniej otrzymały już pewne wykształcenie. Dlatego też wprowadzenie nauczania tych zasad na terenach wiejskich to jedyny sposób, by doktryna partyjna mogła dotrzeć do niewykształconych dzieci wiejskich na terenie całego kraju. Po trzecie, populacja wiejska stanowi powyżej 80% ludności Chin, miejska zaś to mniej niż 20%. W ciągu ostatniej dekady polityczna aktywność rządu Chin ograniczała się do miast, dlatego też trudno jest mu zmobilizować do stworzenia nowego państwa cały naród. W przyszłości musimy polegać na nauczaniu Trzech zasad ludu na terenach wiejskich, by ucywilizować lud, a następnie rozwinięć polityczny potencjał całego narodu. Po czwarte, według państwowotwórczego planu autorstwa Dra Suna – ponieważ kraj jest jednostką samostanowiącą i ponieważ podstawą samostanowienia musi być wieś – nauka Trzech zasad ludu na terenach wiejskich jest kluczem do wprowadzenia samorządności lokalnej⁶.

⁴ GMD nakazał, by wszystkie agencje, szkoły i społeczności odprawiały uroczystości upamiętniające Sun Yat-sena w każdy poniedziałkowy poranek. Obchody przewidywały: 1. stanie na baczność; 2. złożenie trzech pokłonów portretowi Suna; 3. przeczytanie przez przewodniczącego ostatniej woli Suna i powtarzanie jego słów przez innych uczestników; 4. kontemplację portretu Suna przez trzy minuty; 5. wygłoszenie mowy lub politycznego raportu; 6. zakończenie ceremonii. Zob. także: *Details on Weekly Commemoration of the Premier*, ed. by Training Department of the Instruction Committee of the Chinese KMT Party in Zhejiang Province, 1929, s. 4.

⁵ Sun's Endangered Day – Dzień Pamięci o Sun Yat-senie – obchodzony w Chinach republikańskich, a potem na Tajwanie – dla utrwalenia jego idei i wiedzy o nim. Redakcja.

⁶ The Act of Practicing Three Peoples' Principles in Rural Education (4 marca 1930) [w:] *Compiled Archives on the History of the Republic of China*, Column 5, Part 1, Education (2), s. 1023.

Powyższy tekst wskazuje wyraźnie, że GMD przywiązywał wielką uwagę do edukowania klas niższych w zakresie *Trzech zasad ludu*. Zajmowały się tym władze lokalne i jednostki edukacji publicznej, zachęcane przez rząd centralny.

2. Rozpowszechnianie symbolu Sun Yat-sena wśród prostych ludzi

Jedną z pierwszych metod, jaką zastosowała GMD dla popularyzacji symboliki Sun Yat-sena wśród klas niższych, były uroczyste obchody Cotygodniowego Upamiętnienia. W planach obchodów wspólnych uroczystości dla obywateli wszystkich grup w Kantonie, wydanych w 1930 r. przez tutejszy rząd i centralę partii, znajdujemy następujący zapis: *miejska centrala GMD zjednoczy i wyszkoli grupy obywatelskie w przeprowadzaniu wspólnych uroczystości Cotygodniowego Upamiętnienia*⁷. Ministerstwo Edukacji promowało podobne podejście w całym kraju, wymagając, by szkoły publiczne utworzone przez partię w miastach i na wsiach *upamiętniały prezesa partii raz w tygodniu przez godzinę*⁸. W 1932 r. władze prowincji Guangdong zarządziły, że Cotygodniowe Upamiętnienie będzie się odbywało w miejscach, gdzie *ludzie czytają książki i gazety*⁹. Ustawa o praktykowaniu Trzech zasad ludu w edukacji wiejskiej stwierdzała, że program nauczania w szkołach wiejskich *powinien podkreślać historię partii i doktrynę Sun Yat-sena*, i ustanawiała obchody Upamiętnienia na każdy poniedziałek między 7.05 a 7.55¹⁰. Zalecenia te były skrupulatnie przestrzegane w mieście Xuzhou w prowincji Jiangsu, a także w prowincji Gansu, Hubei i in. Rząd prowincji Henan wydał *Wskazówki dotyczące uroczystości Cotygodniowego Upamiętnienia* na terenach wiejskich, by stworzyć ramy dla aktywności chłopów w czasie obchodów. W Eksperymentalnej Strefie Luoyang (Luoyang Experimental Zone) wyznaczony inspektor mobilizował chłopów do uczestnictwa w Cotygodniowym Upamiętnieniu¹¹. Ponieważ do kontroli społeczeństwa na terenach wiejskich GMD wykorzystywał sołtysów, wielką wagę przywiązywano do szkolenia ich i wpajania im ideologii partii, między innymi właśnie przez Cotygodniowe Upamiętnienia. Na przykład, w okręgu

⁷ *Plans for All Civic Groups in Canton to Hold the Joint Weekly Commemoration*, „Central Weekly”, No. 94, 24 marca 1930.

⁸ *Projects for Set up Civic Schools in Municipal and County KMT Headquarters*, „Central Weekly”, No. 139, 2 lutego 1931.

⁹ Outline for the Social Education Experimental Zone of Guangdong Province (14 grudnia 1932), by Secretariat of Guangdong Provincial Government, Act compiled in Guangdong Province, 1933, s. 19–21.

¹⁰ The Act of Practicing Three Peoples' Principles in Rural Education, op. cit., s. 1023–1025.

¹¹ Notes for Weekly Commemoration of the Premier in Rural Area ed. by Henan provincial government; Chen Dabai, *Experience in Luoyang Experimental Zone*, 1940, s. 71.

Xiao w prowincji Jiangsu wymagano od nich obowiązkowej obecności na „Cotygodniowym Upamiętnieniu dla sołtysów”¹².

W Eksperymentalnej Strefie Luoyang w prowincji Henan szkolenie obejmowało również właścicieli nieruchomości i młodych mężczyzn. Brali oni udział w Cotygodniowym Upamiętnieniu, uczyli się zasad Sun Yat-sena oraz poznawali raporty o pracach rządu i ważnych informacjach napływających z kraju i ze świata¹³. Na niektórych obszarach, gdzie wprowadzono system *baojia*¹⁴, Cotygodniowe Upamiętnienie organizowano w każdym *bao*. W roku 1940 okręg Han w prowincji Shanxi przyjął Konwencję *Baojia*, w której zapisano, że w każdy poniedziałkowy poranek ludzie powinni zebrać się w urzędach, by wziąć udział w Cotygodniowym Upamiętnieniu i Ceremonii Flagi¹⁵.

Po drugie, symbol Sun Yat-sena był rozpowszechniany także przez przysięgę obywatelską. Podczas składania przysięgi obywatelskiej wymagano specjalnego uczczenia Sun Yat-sena. Przysięga obywatelska była obowiązkową ceremonią polityczną, która odbywała się w miastach oraz we wsiach. W 1932 r. rząd GMD ustanowił ostateczny termin złożenia takiej przysięgi przez wszystkich obywateli¹⁶, a w 1936 r. przegłosowano prawo, które mówiło, że *nie ma obywatelstwa bez przysięgi obywatelskiej*. Prawo o wyborze delegatów do Zgromadzenia Narodowego stwierdzało, że *grupy ludzi mają prawo do wyboru określonej liczby reprezentantów, ale ich członkowie muszą najpierw złożyć przysięgę obywatelską*¹⁷. Dlatego też liczne grupy społeczne nakłaniały swoich członków do złożenia tej przysięgi. Kobiety do składania przysięgi nakłaniane były przez Stowarzyszenie Kandydatek (The Women Candidates Association)¹⁸. Dobrowolna rejestracja na ceremonię składania przysięgi była podstawą do oceny obywatelskich zasług, zaś zwykli ludzie do składania przysięgi byli po prostu zmuszani – proces ten był niezwykle dynamiczny. Do początku 1937 r. przysięgę złożyło 172,49 mln obywateli

¹² Plans for Militarization of Life and Art of Production, *Government Bulletin of Xiao County*, Vol. 2, 11 stycznia 1936 (z archiwów prowincji Jiangsu).

¹³ Chen Dabai, *Experience...* op. cit., s. 70.

¹⁴ *Baojia* – utworzony przez Wang Anshi z epoki Song (960–1279) system odpowiedzialności zbiorowej i kontroli społeczeństwa, sprowadzający się do narzucania i zbierania podatków oraz wymuszania posłuszeństwa wobec władz zwierzchnich. Redakcja.

¹⁵ Sun Chang [ówcześnie sekretarz podziemnej partii komunistycznej okręgu Hancheng], *Underground Communist Party of Hancheng County before the Liberation* [w:] *Cultural and Historical Documents of Hancheng*, Section 8 [specjalna edycja upamiętniająca 40. rocznicę wyzwolenia Hanchengu], grudzień 1987.

¹⁶ *Municipal Government Set a Deadline for the Completion of Civic Oath*, „Central Daily” z 19 maja 1932.

¹⁷ *No Citizenship without Civic Oath*, „Central Daily” z 1 sierpnia 1936.

¹⁸ *Law for the Election of Representatives of National Assembly*, „Central Daily” z 3 maja 1936.

li¹⁹. Podczas wojny chińsko-japońskiej i w okresie powojennym GMD ponownie wprowadził ceremonię składania przysięgi obywatelskiej. Popularność kultu Sun Yat-sena była nadal znaczna i wciąż obejmowała klasy niższe.

Po trzecie, odbywały się comiesięczne spotkania obywatelskie. W 1939 r., kiedy Czang Kaj-szek zainicjował Narodowy Ruch Mobilizacji Duchowej (National Spiritual Mobilization Movement), by wzniecić powszechny ruch oporu przeciw japońskim najeźdźcom, od obywateli wymagano uczęszczania na comiesięczne spotkania. Regulowało to rozporządzenie przez GMD zarządzenie Ministerstwa Spraw Wewnętrznych dotyczące przeprowadzania comiesięcznych spotkań obywateli. Jasno określało ono rytuał tych spotkań: wszyscy na stojąco odśpiewują hymn narodowy (którym nadal był hymn partii), oddają 3 głębokie pokłony fladze partii, potem fladze kraju i portretowi Sun Yat-sena, przewodniczący zgromadzenia odczytuje przysięgę, podczas gdy każdy z uczestników z podniesioną prawą ręką powtarza słowa przysięgi²⁰. Zazwyczaj w uroczystości uczestniczył osobiście gubernator prowincji, a rytuał czczenia Sun Yat-sena był stałym elementem takich spotkań. Według wspomnień jednego ze świadków zebrań w prowincji Xikang²¹ były one zawsze wielkim wydarzeniem, podczas którego ulice całego miasta pustoszały. Pewnego razu buddyjski duchowny został zmuszony do uklęknienia przed portretem Sun Yat-sena, gdyż przybył na spotkanie spóźniony²². W ten sposób klasy niższe nakłaniano do uczestnictwa w comiesięcznych ceremoniach.

Comiesięczne spotkania obywatelskie przyczyniły się, według statystyk, do zwiększenia mobilizacji politycznej. W 1940 r. rząd centralny co miesiąc otrzymywał raporty na ten temat z 13 prowincji i miast, w tym z Syczuanu, Yunnanu, Jiangxi, Kantonu, Xikangu, Anhui, Zhejiangu, Jiangsu, Suiyuanu, Henanu, Shanxi, Shaanxi. We wrześniu liczba uczestników spotkań sięgała tam (z wyłączeniem Syczuanu i Yunnanu) 10,05 mln²³. Członkowie klas niższych mogli zapoznać się na nich z Sun Yat-senem jako symbolem państwowym.

¹⁹ *Women Candidates Association Urges Females to Participate in Civic Oath*, „Central Daily” z 8 sierpnia 1936.

²⁰ Edict of the Ministry of Interior Affairs for Holding the Monthly Congregations of Nationals [w:] *Compiled Regulations of the Ministry of Interior Affairs*, ed. by General Affairs Department of Ministry of Interior Affairs, s. 166.

²¹ Prowincja taka istniała w Chinach w latach 1939–1955 na pograniczu dzisiejszych: Tybetańskiego Regionu Autonomicznego i prowincji Syczuan. Redakcja.

²² Na podstawie wspomnień Sun Dayinga (asystenta Sun Minga, filmowca z Nanjing University) z filmu *A Disappeared Province*, dokumentu wyprodukowanego przez Centralą Telewizję Chin, <http://www.newstarnet.com/phpcode/web/view_detail.php?news_art_id=527858> [wejście 8 września 2004].

²³ *Brief Introduction of the Work of National Spiritual Mobilization Movement Committee in 1930* [w:] *Spiritual Mobilization*, Vol. 2, April 1941.

Aby szerzej rozpowszechnić symbol Sun Yat-sena, rząd otworzył na terenie całego kraju sieć szkół publicznych, nadając wielu z nich jego imię. Ministerstwo Edukacji zamówiło również uproszczoną wersję *Kursu Trzech zasad ludu w 1000 słów* jako podręcznika do nauki pisania i czytania, w 2 wersjach: dla dorosłych i dla dzieci. Jeden z tekstów podręcznika, zatytułowany *Pan Sun Yat-sen* (lekcja nr 96), przedstawiał go jako rewolucjonistę, który wyłonił się z dołów społecznych i był ściśle związany z ludem. Autor tekstu starał się utrzymać styl kolokwialny, zorientowany na zwykłego odbiorcę:

Sun Yat-sen urodził się w bardzo biednej rodzinie chłopskiej. Mieszkał w krytej strzechą chatce, jadł taro, proso i nosił lachmany. Widział tak wielu biednych chłopów, że już w młodym wieku postanowił poświęcić się rewolucji. Po ukończeniu studiów medycznych poznał wielu towarzyszy. W tamtym czasie rząd stawał się coraz bardziej skorumpowany, więc Sun doprowadził do wybuchu powstania w Kantonie. Pomimo wielu porażek i zagrożeń w końcu utworzono Republikę Chińską. Ale wkrótce pojawiło się wielu wojskowych watażków i Sun Yat-sen nigdy nie przestał z nimi walczyć. Przed swoją śmiercią powiedział: „Rewolucja jeszcze się nie zakończyła, towarzysze nadal muszą ciężko pracować”²⁴.

Podręczniki publikowane przez organizacje pozarządowe także były zgodne z ortodoksją państwową. Zarówno w *Specjalistycznym podręczniku sztuki dla obywateli*, jak też w *Specjalistycznym podręczniku dla chłopów*, książkach wydanych przez Chińskie Stowarzyszenie na rzecz Edukacji Obywatelskiej, pojawiły się teksty zatytułowane *Pan Sun Yat-sen*²⁵.

Ponieważ działania szkół publicznych oraz kampania na rzecz piśmiennictwa zwrócone były przede wszystkim w kierunku tzw. dołów społecznych, a zwłaszcza ludności wiejskiej, w wielu publikacjach podkreślano fakt chłopskiego pochodzenia Suna. W *Krótkim podręczniku dla szkół podstawowych* znajduje się tekst pod tytułem *Syn chłopca*. Czytamy w nim: *Pan Sun Yat-sen pochodził z biednej, chłopskiej rodziny. Mieszkał w chatce krytej strzechą i jadł owsiankę. Jego ojciec całym dniami orał i uprawiał ziemię i nie podejrzewał, że jego syn tyle osiągnie!*²⁶. Ponieważ urodził się w rodzinie chłopskiej, było oczywiste, że miał szczególnie dbać o chłopów, tak jak to przedstawiono w tekście *Pan Sun Yat-sen na Zgromadzeniu Chłopskim: W sierpniu 1924 roku dziesięć tysięcy Zgromadzenie Chłopskie zebrało się w prowincji Guangdong. Gdy pan Sun Yat-sen zobaczył ten bosonogi*

²⁴ Zhu Sunru, He Yubo, *1000 Words Course on Three People's Principles*, Vol. 2, Beixin Publishing House, Shanghai 1936, s. 149–151.

²⁵ *High Level Art Textbook for the Citizens*, ed. by the Chinese Association for Civic Education, Vol. 1, s. 13; *The High Level Textbook for the Peasants*, ed. by the Chinese Association for Civic Education, Vol. 2, s. 44.

²⁶ *Short-term Primary School Textbook*, ed. by National Institute of Translation, The Commercial Press, November 1925, s. 19.

tlum i zadumał się nad jego losem, nie mógł nie zalać się łzami. Jak sam stwierdził, jego życiowym celem było: *zapewnienie każdemu Chińczykowi miski ryżu, na którą będzie go stać*. Sun Yat-sena przedstawiano jako wybawcę biednego chłopstwa. W innym tekście, zatytułowanym *Przemowa pana Sun Yat-sena* czytamy: *Chłopstwo stanowi przytłaczającą większość populacji Chin, ludzie w całym kraju muszą polegać na rolnikach, którzy uprawiają pola i produkują żywność. Ale sami chłopcy są bardzo biedni, więc musimy kontynuować rewolucję, by uwolnić ich z tej niedoli*²⁷. Takie teksty opiewały życie i *Trzy zasady ludu* – życie proste i skromne. Takie też symbol Suna rozpowszechniano wśród niższych warstw społecznych poprzez różne podręczniki i ruch na rzecz piśmiennictwa.

Rozpowszechniane przez władze materiały źródłowe do *Obywatelskiego podręcznika o rocznicy Rewolucji* promowały dni upamiętniające Sun Yat-sena przez opisywanie „rewolucyjnej działalności Sun Yat-sena” i „rewolucyjnych idei Sun Yat-sena”. Sam podręcznik zawiera następujące materiały: kronikę życia i biografię Suna oraz jego teksty i przemówienia na temat *Trzech zasad ludu*²⁸. Również *Krótki podręcznik dla szkół podstawowych* zawiera m.in. tekst pt. *Urodziny pana Sun Yat-sena*. Mimo iż fakty z życia Suna różnią się w nich nieco od siebie, oba podręczniki miały za zadanie sprawić, by dzieci dobrze zapamiętały urodziny Suna²⁹. Niektóre Centra Edukacji Obywatelskiej, jak np. Pierwsze Centrum Edukacji Obywatelskiej w Pekinie (No. 1 Civic Education Center of Beijing), wyświetlały bezpłatnie filmy w dni upamiętniające Suna³⁰. W 1932 r. Centrum Edukacji Obywatelskiej w Szantungu zorganizowało planowe objazdowe wykłady, by propagować idee Suna na terenach wiejskich, zaś projekcje filmu *Pogrzeb prezesa* w okręgach Zouping, Chengshan, Huantai, Linzi czy Guangrao przyciągały za każdym razem tysiące ludzi, czasami nawet dziesiątki tysięcy³¹.

Aby zmobilizować ludność wiejską do dostarczania żywności podczas wojny chińsko-japońskiej, rząd nacjonalistyczny wpisał do kalendarza uroczystości państwowych Dzień Chłopa, a także Święto Upamiętnienia Sun Yat-sena³². Ustano-

²⁷ Sunru, He Yubo, op. cit., Vol. 1, s. 40, 110, 113.

²⁸ Qiu Youzhen, *Reference Materials for Civic Education on Revolutionary Anniversaries* [w:] *Education and the Public*, ed. by Jiangsu Provincial Institute of Education, Vol. 2, No. 5, January 1931.

²⁹ *Short-term Primary School Textbook*, ed. by National Institute of Translation, The Commercial Press, Vol. 2, November 1925, s. 2; *Short-term Primary School Textbook*, ed. by Shanghai Literacy Education Committee, Vol. 2, br. r. wyd., s. 18.

³⁰ Peking Municipal No. 1 Civic Education Center, Wu Chunru, *Report to the Police Bureau of Peking on the Public Screening in Commemorate Great Father's Birthday* [zebrane w miejskich archiwach Pekinu, nr serii J181-16-598-1].

³¹ *Brief Record of Itinerary Lecture Tours Organized by Our Center*, „Shandong Mass Education Monthly” 1933, Vol. 4, No. 1.

³² „Minfeng News” z 5 lutego 1947 [zebrane w archiwum prowincji Jiangsu, nr serii 1009-A-173-002534].

wiono Dzień Drzewa, by zachęcić mieszkańców miast i częściowo chłopów do sadzenia drzew. Podczas akcji popularyzatorskich rząd zwracał uwagę na wykorzystywanie również takich prostych form przekazu, jak komiksy, pieśni itp.

Ponieważ Sun był mężem stanu wywodzącym się, jak podkreślano, z ludu, wyrażał w stosunku do zwykłych obywateli wielką sympatię. Doktryna, którą promował, miała poprawić ich los, co podkreślało hasło Suna: *Ziemia należy do tych, którzy ją uprawiają*. Hasło odnosiło się do podstawowej potrzeby biednego chłopstwa. Sunowska idea nacjonalizmu wyrażała powszechne dążenie ogółu społeczeństwa do wyzwolenia narodowego i położenia kresu upokorzeniom ze strony wielkich mocarstw. Dlatego też Sun był przez klasy niższe podziwiany i czczony.

Oprócz uroczystości upamiętniających i codziennej propagandy, symbol Suna znalazł wyraz w takiej formie, jak: parki Zhongshana³³ (Park im. Sun Yat-sena), ulice Zhongshana, sale pamięci Sun Yat-sena czy stadiony im. Sun Yat-sena. Nadawanie wioskom i miasteczkom na dalekiej prowincji nowych nazw związanych z osobą Suna i jego Trzema zasadami ludu pozwoliło chłopom na rozległych terenach wiejskich, którzy nie byli objęci systematyczną popularyzacją jego idei, na zapoznanie się z jego symbolem i naukami.

GMD starał się włączać „Nauki Wielkiego Ojca” i kult Sun Yat-sena do „prostego i powszechnego życia codziennego”³⁴. Dzięki różnym narzędziom propagandy, większość przedstawicieli niższych klas miała możliwość zaznajomienia się z symbolem Suna, a tym samym pamięć polityczna społeczeństwa została uformowana.

3. Sun Yat-sen jako symbol w pamięci politycznej klas niższych

Upowszechnienie symbolu Sun Yat-sena wśród klas niższych pozwoliło tym, którzy znajdowali się w okresie cesarstwa całkowicie poza polityką, na zdobycie podstawowej wiedzy i zrozumienie dyskursu politycznego, kształtującego się w procesie tworzenia wspólnej pamięci politycznej.

Rzecz jasna, ten rodzaj konkretnej pamięci politycznej, nakierowany na użyteczność i pragmatyzm, różnił się od pamięci elit politycznych.

Klasy niższe w Chinach zawsze stały z dala od polityki, ale w wyniku guomindangowskiej „mobilizacji ludu” po śmierci Sun Yat-sena zaczęło się to zmieniać. Dla zwykłych ludzi Sun stopniowo stawał się przywódcą rewolucji. W prowincji Hunan na przykład, podczas wystąpień chłopskich portret Sun Yat-sena traktowano jako symbol rewolucji, wykorzystywano go też jako narzędzie walki z przesada-

³³ Pod tym imieniem był powszechnie znany w Chinach. Szerzej zob. s. 32. Redakcja.

³⁴ Chen Guofu, Qiu Peihao, *Calendar for the Life of Chinese Nationals*, Cheng Chung Book, 1947, s. 8.

mi. W wielu miejscach świątynie *Bogini Miłosierdzia i Bóstwa Dobrobytu* zostały przekształcone w sale spotkań. Posągi bóstw zamieniono na portrety Sun Yat-sena, w „malowanie” których bardzo aktywnie angażowali się chłopci³⁵. Chłopsstwo generalnie popierało *Trzy zasady ludu* i miało nadzieję, że wprowadzenie ich w życie pozwoli mu zdobyć równość, wolność i ziemię. Stowarzyszenie Chłopów Narodowości Zhuang w prowincji Guangxi ukuło nawet slogan: *Wprowadź Trzy zasady ludu, doprowadź do narodowej rewolucji*.

Rewolucyjne chłopstwo ewidentnie utrwaliło w swoich umysłach równanie: Sun Yat-sen = Przywódca Rewolucji. Jednakże chłopci mieli podejście pragmatyczne. Kiedy ceremonia upamiętniająca Sun Yat-sena nie mogła im przynieść rzeczywistych korzyści, w naturalny sposób rezygnowali z niej. Na przykład: *W wyniku rozwijania ruchu chłopskiego wieśniacy w prowincji Hunan nauczyli się organizować spotkania. Z początku zapraszali kilka wykształconych osób, by odczytywały podobny do modlitwy Testament Sun Yat-sena, ale gdy tylko sami nauczyli się, jak przeprowadzać zebrania, przestali prosić innych o jego czytanie, ponieważ uznali, że nie jest to już potrzebne*³⁶. Właśnie dlatego pełne szacunku odczytywanie Testamentu nie zdarzało się pośród niższych klas. Gdy polityczne ceremonie zbytnio oddalały się od rzeczywistości, ludzie byli nimi zmęczeni i rezygnowali z takich zbędnych rytuałów. Tak wyglądało pragmatyczne postrzeganie politycznej pamięci przez klasy niższe.

Pragmatyzm pamięci niższych klas o symbolu Sun Yat-sena uwidaczniał się również w uwadze poświęcanej zasadzie dobrobytu ludu. W codziennym życiu zasada ta była dla ludzi ważnym narzędziem walki o lepsze warunki życia. Kiedy nieudana polityka rządu doprowadziła do inflacji i innych bolączek, myśli mas w naturalny sposób skierowały się właśnie ku zasadzie dobrobytu ludu. 11 marca 1927 r. mieszkańcy Hangzhou, zrozpaczeni niewystarczającymi dostawami ryżu i jego astronomiczną ceną, zdewastowali w przypiływie złości sklepy z ryżem w mieście i okolicy. Następnego dnia, podczas zebrania lokalnego zgromadzenia dla upamiętnienia śmierci Sun Yat-sena, lud umieścił plakietki z wypisanymi na nich cenami ryżu przed jego portretem, usytuowanym „przed ołtarzem, zewsząd widocznym”. Co ciekawe, według jednej z relacji *pewien dziennikarz z początku myślał, że widnieją na nich rozmaite hasła, ale odkrył, że na tych drewnianych plakietkach napisano jedynie: „14 yuanów 80 centów” lub „14 yuanów 6 centów”. Ich intencje*

³⁵ *The Real Situation of the Peasant Movement in Hunan – Report from Petition Delegation of Hunan People* [w:] *Materials on the Peasant Movement during the First Revolutionary Civil War*, People's Press, 1983, s. 385.

³⁶ Zhi Xun, *Recount on the Peasant Revolution in Hunan Province, (December 1927 – January 1928)* [w:] Chen Hansheng (ed.), *Rural China before the Liberation*, „China Outlook Press” 1989, Vol. 3, s. 550.

były zaprawdę komiczne i nie do pojęcia. Jeśli pan Sun patrzyłby z niebios na tę scenę, to zapewne nie mógłby powstrzymać się od śmiechu³⁷. Ta relacja pokazuje jednak, że masy w pełni zrozumiały ideę dobrobytu ludu, status portretu Suna i jego symboliczne znaczenie. To właśnie dlatego portret posłużył jako narzędzie krytyki rzeczywistości społecznej.

Jak widać, stosunek mas do portretu Sun Yat-sena był złożony i łączył nabożną część z bezwzględnym użyciem go do domagania się sprawiedliwości. W salach związkowych robotnicy także na specjalnym miejscu wieszali zdjęcia Suna jako strażnika sprawiedliwości i bezpieczeństwa, i zdecydowanie przeciwstawiali się wszelkim próbom zbezczeszczenia portretu. 4 lipca 1946 r. w spółce John D. Hutchison & Company Ltd w Tianjinie miał miejsce incydent pracowniczy, który wywołał publiczną reakcję. Pewien Brytyjczyk wdarł się do siedziby związków zawodowych, zniszczył tabliczkę związkową i podarł portret Suna. Działania te wywołały gwałtowne protesty wśród robotników, które zostały stłumione przez wojska brytyjskie. Robotnicy napisali zatem petycję do Biura Spraw Socjalnych³⁸. Te fakty pokazują, że lud akceptował duchowe przywództwo Sun Yat-sena, który wrył się głęboko w zbiorową pamięć. Lud rozumiał wartość symbolu i używał go do obrony swoich interesów. Jednakże, gdy działania zmierzające do upamiętnienia Sun Yat-sena zagrażały interesom klas niższych, występowały one przeciwko nim. Na przykład, wielu mieszkańców Nankinu protestowało przeciwko budowie ulicy Zhongshana i wyburzaniu budynków usytuowanych przy trasie konduktu pogrzebowego Suna.

Uliczni bardowie opowiadali legendarne historie porwania Sun Yat-sena w Londynie: *Porwanie prezesa w Londynie* oraz *Opowieść o prezesie porwanym w Londynie*. W swoim czasie były to bardzo popularne widowiska³⁹. Libretta oper ludowych również zawierały odniesienia do Dnia Narodowego i pamięci zbiorowej o Sun Yat-senie. Na przykład w opowieści zatytułowanej *Obchód święto 10 grudnia* głoszono: *Jakże wielkie jest serce prezesa, jakże doskonałe są Trzy zasady ludu!*⁴⁰. Co więcej, także tancerki (*showgirls*), na swój sposób, upamiętniały postać Sun Yat-sena. Zdarzyło się na przykład w 1937 r. w Nankinie, że w rocznicę jego uro-

³⁷ *Miscellanies of Hangzhou*, ed. by Hangzhou Municipal Library, March 1927 <<http://www.hangtu.com/hzdsj/1927/192703.htm>> [wejście 10 maja 2011].

³⁸ *Gazetteers of Tianjin-Chronicle*, ed. by Tianjin Gazetteers Compilation Committee, Tianjin Social Sciences Academy Press [edycja z 1994], s. 277.

³⁹ Zhen Hengchang, *The Kidnap of the Premier in London*, sztuka w wykonaniu grupy Shanyao-dan, na podstawie *The Tale of the Kidnapped Premier in London*, Chongqing Press, wyd. w początkach sierpnia 1943.

⁴⁰ Chen Jiang Yingzhen, *Celebrate 10th October* na podstawie *Ms. Chen Jiang Yingzhen's Story-telling Lyrics*, Family Press, 1936, s. 71–72.

dzin *showgirls* odwiedziły żołnierzy w szpitalach⁴¹. Wizerunki Sun Yat-sena tworzyli artyści. W 1937 r. Chen Shouren, artysta pochodzący z okręgu Yiliang w prowincji Yunnan, autor miniatur malarskich, zgłosił miniaturowy portret Sun Yat-sena z odpowiednią inskrypcją na Wystawę Narodowych Sztuk i Rzemiosł w Nankinie, i otrzymał zań liczne pochwały⁴². Tak właśnie artyści pojmowali i upamiętniali postać Sun Yat-sena. Oczywiście, było to również świadomym rozpowszechnianiem symbolu Suna. Zatem można powiedzieć, że klasy niższe były z jednej strony odbiorcami pamięci politycznej, zaś z drugiej jej „przekaznikami”.

Nierozłącznym elementem symbolu Sun Yat-sena w dzisiejszych Chinach jest nacjonalizm, który pozostaje jednocześnie najważniejszą częścią pamięci politycznej klas niższych. Pamięć ta często wyrażała się bardziej w zachowaniu ludzi aniżeli w słowach. Podczas wojny chińsko-japońskiej w niektórych regionach ustawiano posągi klęczącego Wang Jingweia⁴³ w lokalnych parkach Sun Yat-sena lub przed jego posągiem. W okręgu Liezhi w prowincji Syczuan przechodnie, *zobaczywszy obmierzły wizerunek klęczącego zdrajcy Wang, często wytykali go palcami, zło-rzecząc, lub też opluwali i bili go bambusowymi kijami, a dzieci nawet oddawały mocz na figurę*⁴⁴. W lesie im. Sun Yat-sena w Lanzhou po wybuchu wojny wybudowano Kaplicę Męczenników, w której umieszczono tablice pamiątkowe ku czci generała Zhao Zizhonga i 4382 męczenników z prowincji Gansu.

*Z tyłu widać posągi zdrajców – Wang Jingweia i Chen Bijuna, klęczących z rękami związanymi za plecami. Z oburzenia na zdrajców odwiedzający świątynię plu-li, oddawali mocz na wizerunki lub smarowali je błotem. Posągi zostały wkrótce usunięte z powodu zagrożenia dla zdrowia publicznego*⁴⁵. Sytuacja w innych miejscach, takich jak okręg Nanbu w prowincji Syczuan oraz okręg Qingjiang w prowincji Jiangxi była podobna. Możemy zauważyć, że niższe klasy, nawet dzieci, wykazywały głębokie zrozumienie ducha nacjonalizmu związanego z symbolem Sun Yat-sena.

⁴¹ *Showgirls in Nanjing Conveyed Their Greetings to Soldiers in the Hospital at the Premier's Birthday Anniversary*, „Central Daily” z 10 listopada 1937.

⁴² *Gazetteers of Zhaotong District*, Zhaotong Gazetteers Compilation Committee, Yunnan People's Press, 1997, s. 25.

⁴³ Wang Jingwei (1883–1944) – polityk GMD, który po 1937 r. „skaził się” kolaboracją z japońskim okupantem i za to został nazwany „Chińskim Quislingiem”. Redakcja.

⁴⁴ Hu Yunqu, *A Whole Story about the Kneeling Statues of Wang Ching-wei the Traitor in Lezhi County* [w:] *The Cultural and Historical Documents of Lezhi County*, Section 1 [wydana dla upamiętnienia 40. rocznicy zwycięstwa w wojnie chińsko-japońskiej], ed. by the Cultural and Historical Commission of CPPCC of Lezhi County, Sichuan Provincial.

⁴⁵ Liu Yazhi, *The Rise and Decline of Sun Yat-Sen's Memorial Forest in Lanzhou*, [historyczne dane zebrane przez The Cultural and Historical Commission of CPPCC Chengguan District Committee, Lanzhou City Commission], [w:] *The Cultural and Historical Documents of Chengguan District*, Vol. 1, October 1988, s. 55.

Niekiedy pamięć polityczna klas niższych manifestowała się w bardzo niecywilizowany sposób. Po wojnie chińsko-japońskiej upojeni radością ze zwycięstwa ludzie składali Sun Yat-senowi hołd. Oddawali mu honory i modlili się przed nim za kraj i obywateli. Znany dziennikarz Cheng Shewo udał się po kapitulacji Japonii do Nankinu, aby pokłonić się w Mauzoleum Sun Yat-sena. Tam odkrył, że wielu ludzi, po oddaniu czci w Mauzoleum Suna, bezcześciło pobliski grobowiec Wang Jingweia, by dać upust swemu gniewowi: *Po kapitulacji Japończyków udałem się do Nankinu. Miesiąc temu, w dniu, w którym rozpocząłem pracę w „Min Sheng Daily”, wracając z Mauzoleum, przechodziłem obok tak zwanego Grobowca Wanga na Górze Śliwowej. I tam zobaczyłem ludzi ustawiających się w kolejce, by oddać moc na jego grób*⁴⁶. Mimo że wyrażali swą złość w niecywilizowany sposób, był to przejaw ich autentycznych, narodowych odczuć. Zatem analiza pamięci politycznej niższych klas nie powinna się ograniczać jedynie do słów, lecz powinna także w większej mierze badać zachowania.

Przez długi czas niższe klasy w Chinach były odsunięte od systemu sprawowania władzy. Wykazywały bardzo ograniczone zainteresowanie polityką. Zmieniło się to dopiero w erze republikańskiej. W efekcie, pamięć mas o symbolu Sun Yat-sena dość znacznie się różniła od oczekiwań władz. Gdy ukończono budowę Mauzoleum, przedstawiciele klas niższych spontanicznie udawali się tam, ale nie tyle dla oddania hołdu, co w celach turystycznych. Ye Qianyu namalował karykaturę zatytułowaną *Wracając z Mauzoleum Sun Yat-sena* przedstawiającą małżeństwo zwiedzające Mauzoleum. Żona mówi: *Naliczyłam ponad 700 kamiennych schodków*. Mąż odpowiada: *Niesamowite! Dotarliśmy na sam szczyt, a tu nie ma ani jednego miejsca siedzącego!*⁴⁷.

Istotnie, w Mauzoleum nie ma miejsc siedzących; założeniem guomindangowskiego projektu było, aby przejęci podziwem odwiedzający gromadzili się przed grobowcem Sun Yat-sena na stojąco. Jednakże zwykli ludzie widzieli to zupełnie inaczej. Pielęgowali w sobie szacunek do Sun Yat-sena, ale brakowało im zrozumienia dla politycznych implikacji, które niosło ze sobą oddawanie mu czci. Dla nich Mauzoleum było jedynie obiektem turystycznym i wypoczynkowym – percepcja niezwykle daleka od propagandowych celów, które GMD stawiał sobie podczas budowy Mauzoleum. Parki Sun Yat-sena były początkowo pomyślane jako tereny wypoczynkowe, mające jednocześnie upamiętniać Sun Yat-sena i edukować obywateli, lecz wkrótce pojawiło się w nich wiele prostytutek. Najbardziej typowym spośród parków Sun Yat-sena był park w Chengdu. W 1932 r. wybudowano tam wiele herbaciarni i łaźni, a prostytutki upodobały sobie przechadzki po

⁴⁶ Cheng Shewo, *The Journalists of Our Time*, „World News”, Peking, z 20 listopada 1945.

⁴⁷ *Returning from Sun Yat-sen's Mausoleum* [w:] Bi Keguan (ed.), *Ye Qianyu's Caricatures Album*, Sichuan Art Press, 1986, s. 23.

alejkach. Było to tak nieprzyzwoite – biorąc pod uwagę pierwotną ideę „cichego i uroczystego” parku – że władze musiały w końcu zakazać pojawiania się w tym miejscu prostytutek. Jednakże zakaz doprowadził do tego, że wiele turystek było błędnie uznawanych za prostytutki i nagabywanych⁴⁸.

Część wspomnień przedstawicieli niższych klas o Sun Yat-senie miała charakter całkowicie użytkowy, co w efekcie rozmywało znaczenie symbolu Suna. Na przykład, wykorzystywali go handlarze narkotyków jako przykrywkę dla swych nielegalnych działań. W 1929 r. *palarnie opium były rozpowszechnione wszędzie [w Szanghaju], a we wszystkich wisiały portrety Sun Yat-sena i flagi Guomindangu, co wielce kompromitowało władze, wojskowi jednak chronili je, by nie posądzono ich o zaniedbanie obowiązków służbowych*⁴⁹. W latach 30. palarnie opium rozprzestrzeniły się na całą prowincję Syczuan. Jak oceniano, *w każdej miejscowości, gdzie było więcej niż pięć gospodarstw domowych, znajduje się co najmniej jedna palarnia*. Co ciekawe, każda palarnia opium o wyższym standardzie dysponowała specjalnymi pokojami, w których zawieszony był portret Sun Yat-sena oraz jego Testament. Leżanki, na których goście kładli się, by palić opium, podzielono na następujące kategorie: a) nacjonalistyczna (dla najwyższych rangą urzędników), b) demokratyczna, c) ludowa. Dodatkowo, pomieszczenia, gdzie oddawano się narkotykowemu nałogowi nazywano: Sala Wolności, Sala Republikańska, Sala Nowego Państwa, Sala Równości itp. Jeden z badaczy tematu ubolewał: *doprawdy, w niezwykle sposób realizowane są niezwykle Trzy zasady ludu*⁵⁰. Pomniejsi nielegalni handlarze również dostrzegali komercyjną wartość symbolu Sun Yat-sena i *Trzech zasad ludu* i nie wahali się wykorzystywać ich dla osiągnięcia zysków.

4. Wymieszanie pamięci politycznej i tradycyjnej

Na rzecz kształtowania pamięci politycznej mas i wplatania symbolu Sun Yat-sena w codzienne życie obywateli, a nawet jego włączenia w domenę popularnych kultów, aktywnie działał Guomindang. Chen Guofu, wysoki funkcjonariusz partyjny, specjalnie skompilował *Kalendarz życia chińskich nacjonalistów*, wpisując dni kultu Sun Yat-sena w wydarzenia społeczeństwa obywatelskiego. Zalecał, by w dniu urodzin Suna: *kaligrafia, książki, lustra i wszystko inne przypomi-*

⁴⁸ „Order – Chengdu Municipal Bulletin”, No. 43, z 31 kwietnia 1932, s. 11; zob. też: *The Municipal Government to Rectify the Park*, „Fresh News” z 28 kwietnia 1932, cyt. za: Li Deying, *A Conflict in the Park – Take Modern Parks in Chengdu City as An Example*, „Journal of History” 2003, Vol. 1.

⁴⁹ Luo Yunyan, *China's Opium Problem*, Shanghai Xinghua Newspaper Office, American Mission Press, the National Anti-drug Association, 1929, s. 247.

⁵⁰ Shi Quan, *Opium in Sichuan Province and the Banning Methods*, „Life”, z 4 lutego 1933, Vol. 3.

nało o Naszym Wielkim Ojcu, aby lud, w tym kobiety i dzieci, mógł go wspominać i zapamiętać. Chcąc połączyć kult Sun Yat-sena i popularne wierzenia, Chen Guofu przedstawiał Sun Yat-sena jako bóstwo obdarzone ponadnaturalnymi mocami, co miało uzasadniać oddawanie mu czci przez lud. Piątego dnia piątego miesiąca kalendarza księżycowego obchodzone jest w Chinach Święto Smoczycy Łodzi, podczas którego zwyczajowo wywiesza się nad drzwiami symbole dobrej wróżby: portret Niebiańskiego Władcy, Urok Pięciu Grzmotów, portret Zhong Kuia⁵¹ itp., by w ten sposób odpędzić wszelkie zło. Chen ośmieszał ten zwyczaj i postulował, by zamiast tego lud *zawieszał portrety Wielkiego Prezydenta lub portrety naszego Wielkiego Ojca w mundurze*. Pisał, że *nasz Wielki Ojciec był niegdyś lekarzem leczącym pacjentów, a potem został założycielem Republiki, więc jego wizerunek posiada moc okiełznania zła i stanowi wzór sprawiedliwości*. Namawiał starszych do opowiadania dzieciom, jak wyglądała uroczystość *inauguracji naszego Wielkiego Ojca na stanowisko Tymczasowego Prezydenta* na wzór ludowych bajsów o Qu Yuanie, Wu Zixu i in. W ten sposób GMD starał się zastąpić popularne ludowe bóstwa ze Święta Smoczycy Łodzi symbolem Sun Yat-sena. W dniu urodzin Sun Yat-sena Chen Guofu, zaraz po tym jak wychwalał go jako postać, której *kariera i osobowość podziwiana jest przez ludzi na całym świecie*, przekonywał także, jak bardzo ta data jest szczęśliwa: *Dzisiejszy dzień jest dobry na śluby i niesie ze sobą wielką pomyślność*⁵². Oczywiście jest, że chciał nadać rocznicy cechy tradycji ludowej i przekształcić ją w ludowe święto.

To samo odnosiło się do niektórych instytucji socjalnych i edukacyjnych, takich jak Miejskie Centrum Edukacji w Chongqing (Chongqing Municipal Civic Education Center). Organizowano tam przyjęcia urodzinowe w Dniu Sun Yat-sena. Na przykład na jednym z nich uczestnicy wspólnie spożywali makaron – tradycyjną potrawę urodzinową, a następnie obejrzelik przedstawienie lokalnej opery, opowiadające historię *Rewolucyjnego romansu naszego Wielkiego Ojca*⁵³. Widać w tym próbę splecenia Dnia Sun Yat-sena z ludowymi zwyczajami – wszystko po to, by przekształcić Sun Yat-sena z przewodniczącego partii nacjonalistycznej w ludowe bóstwo. W ten sposób odgórne wymaganie oddawania hołdu można było połączyć ze spontaniczną, ludową religijnością. Rzecz jasna, tradycyjne

⁵¹ Zhong Kui – figura z tradycyjnej chińskiej mitologii. Jedno z najbardziej popularnych chińskich bóstw, pogromca demonów. Redakcja.

⁵² Chen Guofu, Qiu Peihao, *Calendar for the Life of Chinese Nationals*, Cheng Chung Book, 1947, s. 138, 220, 292, 297.

⁵³ Working Report of Chongqing Municipal Civic Education Center in Participating Extended Social Education Campaigns (November 20, 1941), [w:] *Documents of the Education Ministry in Informing Provincial and Municipal Bureaus of Education to Push Forward an Expanded Campaign of Social Education at Sun Yat-sen's Birthday* [zebrane w Second Historical Archives of China, nr serii 5-11312].

święta i zwyczaje od dawien dawna mają swoją własną historię i wplecenie kultu Sun Yat-sena w tradycyjną religijność jest po prostu niemożliwe. Jednakże usiłowania te pokazują, że władze dość dobrze rozumiały zachowanie niższych klas i próbowały wprowadzić w życie strategię adaptacji tradycyjnej pamięci do procesu kształtowania pamięci politycznej.

W rzeczywistości, sposób przyswajania przez niższe klasy symboliki postaci Sun Yat-sena jest nierozzerwalnie związany z tradycyjną pamięcią zbiorową. Niemożliwe bowiem byłoby całkowite porzucenie tradycyjnych kultów w procesie przechodzenia od starych Chin do nowoczesnych, zwłaszcza dla ludzi należących do niższej i średniej klasy, gdzie zakorzenienie tych kultów jest najsilniejsze. Na przykład, usunięcie czyjegoś grobu od zawsze było w Chinach delikatną kwestią, co potwierdza powiedzenie: *Biedna rodzina nie wymieni drzwi, a bogata nie usunie grobowca*. Zatem, nawet jeśli projekty pomnika Sun Yat-sena odpowiadały ludziom, to i tak ich stawianie napotykało opór, jeśli miały one przeszkadzać już istniejącym grobom. W mieście Songkou w okręgu Mei w prowincji Guangdong miejscowi zdecydowanie zaprotestowali wobec zamiarów usunięcia grobowców przodków podczas budowy parku Sun Yat-sena. Władze musiały wysłać służby mundurowe, by stłumić niepokoje, a potem zmobilizować lokalnych przywódców do interwencji i ostatecznego ostudzenia atmosfery⁵⁴. Lud był bardzo przesądny, co niekiedy pozostawało w sprzeczności z kultem Sun Yat-sena. Podczas budowy Mauzoleum Sun Yat-sena w Nankinie rozpowszechniane były plotki nawiązujące do tego, że w przeszłości podczas budowy cesarskich mauzoleów często składano ofiary z ludzi. I mieszkańcy Nankinu poczuli się niepewnie. Panika szybko rozprzestrzeniła się, obejmując Szanghaj, Zhenjiang, Suzhou, Wuxi, Changshu, Huai'an i inne miasta. Dzienniki „Shanghai Journal”, „Shanghai Republic Daily” i „Peking Times” opisywały histerię, która ogarnęła cały kraj⁵⁵. Dopiero gdy Miejski Urząd Edukacji i Urząd ds. Bezpieczeństwa Publicznego w Nankinie podjęły wspólnie akcję wyjaśniania, plotki ucichły, a strach stopniowo wygasł⁵⁶. W umysłach ludu nie było wielkiej różnicy między Mauzoleum Suna a dawnymi tradycjami związanymi z kulturą grobową (gdzie składano żywych ludzi w ofierze). Widać, że w procesie tworzenia nowoczesnej pamięci politycznej ludu tradycyjne przesady wciąż odgrywały znaczącą rolę.

⁵⁴ *Building Sun Yat-sen Park in Songkou*, [z 1933 r.], cyt. za: Yang Fen, *The Park and the statue of Sun Yat-sen in Songkou*, [w:] *Cultural and Historical Documents of Mei County*, Vol. 11, July 1987.

⁵⁵ Jiang Shaoyuan, *Superstition and Folklore*, Beijing Press, Beijing 2003, s. 79–83.

⁵⁶ *Education Bureau of Nanjing Refute the Rumor*, „Shanghai Republic Daily”, z 6 kwietnia 1928; *Education Bureau of Ningbo Says It's Absurd to Wrap Children with Cloth*, „Shanghai Daily”, z 7 kwietnia 1928. Zob. także: *Analysis on Panic in Nanjing of Soul Evocation Witchcraft in 1928*, „Folklore Research” 2004, Vol. 2; Liu Yuan, *Soul Evocation Incident in Nanjing, 1928*, „Guangxi Social Science” 2004, Vol. 6.

Klasy niższe przypisały Sun Yat-senowi atrybuty boskości. W Chinach łatwo jest deifikować bohaterów. Jako że GMD nie szczędził wysiłków, żeby uczynić z Sun Yat-sena oficjalnego bohatera państwowego, całkiem naturalne było, że uznano go za bóstwo. Składano petycje o budowę świątyni Suna, by można było oddawać mu hołd, choć tworzenie takich obiektów kultu było oficjalnie zakazane. W okręgu Wanzai w prowincji Jiangxi istniała jednak świątynia Suna – Klasztor Prezesa, znana jako Świątynia Partii. Pierwotnie była to świątynia Qingyin, w której, w pięknym budynku i w otoczeniu dostojnych rzeźb, mieszkało 30 mnichów. W 1929 r., gdy głosy nawołujące do usuwania świątyni stawały się coraz głośniejsze, przeor musiał zmienić nazwę świątyni na Klasztor Prezesa, przenieść posąg Buddy ze środka świątyni do bocznych sal, a na jego miejscu umieścić portret Sun Yat-sena i konsekrować go jako „Buddę Wszechmiłości”. Mnisi tak uzasadnili te działania: *Istotą buddyźmu jest współczucie, zaś zasady prezesa bazują na zasadach wszechmiłości i mimo że różnią się od zasad buddyjskich formą, to nie trzęsą. Prezes przysłużył się zwykłym ludziom, a jego zasługi są bezmierne jak niebiosy, zaś jego duch żyje nadal na tym świecie. Dlatego też zasługuje na to, by ludność składała mu ofiary. Jako że zasługi prezesa równe są zasługom Tathagaty, a łaskawość jego równa łaskawości Awalokiteśwary i Maitreyi, zasługuje na miano „Buddy Wszechmiłości” i na to, by zanoszono do niego modły, podobnie jak do Buddy.* Po ustanowieniu Sun Yat-sena obiektem kultu, w świątyni nastąpiły dalsze zmiany: *Wystrój jej zmieniono, by wyjść naprzeciw duchowym oczekiwaniom wiernych. Zmieniono tabliczkę nad Salą Mahatmy, przemianowując ją na Salę Trzech Zasad Ludu; mnisi odczytywali Testament Suna przed posiłkami lub przed powtarzaniem mantr. Mimo iż mnisi przeprowadzili prawdziwą rewolucję mającą dostosować klasztor do społecznych potrzeb, wciąż obawiano się o bezpieczeństwo świątyni. By uniknąć dewastacji, zawieszono informację: Tę świątynię poświęcono Prezesowi, lojalni członkowie partii i dobrzy obywatele winni, mijając ją, oddać mu hołd... Ci, którzy dopuszczą się zniszczeń będą postrzegani jako kontrrewolucjoniści obrażający Prezesa. Wszyscy mnisi w tej świątyni przysięgają bronić portretu Prezesa. Po obu stronach głównej sali zawieszono tablice z hasłami, np. Prezes zezwala swemu ludowi na wolność religijnych przekonań. Ówcześni dziennikarze komentowali: W tych rewolucyjnych czasach dokonują się rewolucyjne czyny. Nasz Prezes, niczym sam Konfucjusz w znanym mundurze Sun Yat-sena, stał się „Buddą Wszechmiłości”⁵⁷. Mimo że były to tylko działania mające zapobiec dewastacji świątyni, to również pokazuje, iż w niektórych przypadkach pamięć polityczna miesza się z religijnością, co charakterystyczne jest dla tradycyjnych kultów Chin.*

⁵⁷ *Talk about Old Monk Reading the Last Will of the Premier*, „Mass’s Weekly”, No. 89, z 7 lipca 1929.

Świątynie nagminnie przekształcano w miejsca pamięci. Wielu ludzi nie rozumiało specyficznych politycznych implikacji i znaczenia tych miejsc, nadal więc oddawało cześć Sun Yat-senowi tak, jak gdyby był on cesarzem lub bóstwem w świątyni. Pan Guangdan mówił: *Nieważne co się zrobi, ludzie z niższych szczebli społecznych zawsze nadadzą obchodom ku czci danej osoby nutę religijności i przesyadu. Kilka lat temu, gdzieś w szanghajskim Pudongu, już dzień po przekształceniu świątyni na Salę Pamięci Sun Yat-sena wieśniacy przychodzili i oddawali pokłony portretowi Prezesa*⁵⁸.

Niektórzy ludzie oddawali mu hołd w parkach Zhongshana, pałac trociczki niczym w świątyni. W okręgu Maguan w prowincji Yunnan zespół świątynny Gungyu przekształcono na park Sun Yat-sena bez wprowadzenia większych zmian i reorganizacji przestrzeni. Na terenie znajdowały się świątynie pełne rzeźbionych posągów oraz wielki dzwon i pokaźny bęben. Więc i w parku w drugim, szóstym i dziewiątym dniu kalendarza księżycowego ludzie palili trociczki i modlili się, zupełnie jak w tradycyjnej świątyni⁵⁹. Niższe klasy społeczne nadal nie wytworzyły nowoczesnej, racjonalnej pamięci politycznej – w ich działaniach dominowały silne wpływy tradycji.

Postrzeżenie współczesnych przywódców w Chinach wynika z tradycyjnego postrzeżenia cesarzy. Niższe stany oceniały bohatera po jego wyglądzie. Pisarz Su Qing opisał bardzo wymownie, jak niższe stany widziały Sun Yat-sena: *Starsza kobieta z prowincji, kierując się modą, zmierza do Sali Pamięci. Wskazując na portret Suna nad wejściem do budynku mówi: „Och, na tym portrecie Sun Yat-sen nie wygląda wcale jak Chińczyk – raczej jak Rosjanin”*⁶⁰. W oczach ludzi Sun winien wyglądać jak typowy przedstawiciel grupy etnicznej Han, a jako że jego twarz nie ma nic z rysów cesarzy, starsza pani była rozczarowana. Jak widać wizerunek „oblicza cesarskiego” utrwalił się w umysłach ludzi – dlatego też na postrzeżaniu Sun Yat-sena przez zwykłych ludzi zaważyła tradycja, co znacznie odbiegało od założeń guomindangowskiej propagandy.

⁵⁸ Pan Naimu, Pan Naihe, *Collected Works of Pan Guangdan*, Vol. 9, Beijing University Press, Beijing 2000, s. 365.

⁵⁹ *Gazetteers of Maguan County*, ed. by Gazetteers Compilation Committee of Maguan County, Yunnan Province Joint Publishing, 1996, s. 471. Podobne wydarzenie miało miejsce w roku 1928, gdy taoistyczny kompleks Pałacu Długowieczności został przekształcony przez Feng Yuxianga na Park im. Sun Yat-sena, zaś w okręgu Boai w prowincji Henan teren Świątyni Yueshan został przekształcony na park Sun Yat-sena, w obu przypadkach bez jakichkolwiek zmian zagospodarowania przestrzeni. Zob.: Liu Tian-Jun, *Talk about Stone Lions in front of the Longting Gate* [w:] *Ancient and Modern Central Land of China*, 1994, Vol. 2; *Gazetteers of Boai County*, ed. by Gazetteers Compilation Committee of Boai County, China International Broadcast Press, 1994, s. 567.

⁶⁰ Su Qing, *A Lost Fair Lady: My Family* [w:] *Collection of Su Qing's Novels*, Anhui Arts Press, 1996, s. 29–30.

Zakończenie

Rola i wykorzystanie Sun Yat-sena jako symbolu w pamięci politycznej niższych stanów społecznych to ważne elementy formujące chińską nowoczesność. Nigdy wcześniej w chińskiej historii nie było drugiego przywódcy politycznego, który by tak bardzo wniknął w lud i miał tak wielki wpływ na niższe klasy.

W czasie ery republikańskiej, po wielkim sukcesie GMD, Sun Yat-senowi nadano rangę bohatera mitologicznego, bliskiego niższym klasom i tym samym stał się on elementem ich politycznej pamięci. Pamięć polityczna jest w świadomości ludzi kumulacją społecznej rzeczywistości i tym samym stanowi część ideologii, która również kształtuje niektóre polityczne idee. Zatem pamięć polityczna jest nie tylko odzwierciedleniem ideologii, ale też siłą dominującą w ludzkim myśleniu, życiu i działaniu. Jeśli niższe klasy akceptują wersję historii formułowaną przez rządzących, naturalnym jest, że władza państwowa ulega wzmocnieniu. Foucault opisuje to w następujący sposób: *Pamięć jest bardzo ważnym czynnikiem w walce. [...] Jeśli ktoś kontroluje pamięć ludzi, kontroluje też ich dynamizm. [...] Dlatego jest tak ważne, by pamięć tę mieć, kontrolować ją i napępiać właściwą treścią*⁶¹.

Tak więc starania GMD, by wpłynąć na pamięć polityczną mas o Sun Yat-senie, są w pełni zrozumiałe. Nie ulega wątpliwości, że przy wsparciu władz państwowych, dzięki prestiżowi i osobowości Suna, przy wykorzystaniu najrozmaitszych form przekazu, jak również w wyniku ciągłego i długotrwałego wpajania masom jego kultu, wśród niższych klas stopniowo tworzyła się pamięć o Sun Yat-senie. Pokazuje to, że klasy te przyjęły i zaakceptowały niektóre z jego idei, ponieważ *myśl społeczna musi stanowić pewien rodzaj pamięci, z całą jej zawartością składającą się ze zbiorowej i indywidualnej pamięci*⁶².

Pamięć społeczna jest swego rodzaju kolektywnym społecznym działaniem, poprzez które ludzie przejmują to, co zachowało się w pamięci społeczeństwa i potem chcą to odtworzyć. Pamięć społeczna jest przechowywana, wzmacniana i rozbudzana przez media, obrazy i różnorakie grupowe działania⁶³. Zgodnie z tą zasadą GMD zbudował pomost między mikroświatem codziennego życia niższych klas a makroświatem historii państwowej, łączący indywidualną pamięć z pamięcią społeczną, wyobrażeniami prostych ludzi z historią państwową. W ten sposób

⁶¹ *Film and Popular Memory: An Interview with Michel Foucault*, transl. Martin Jordin, „Radical Philosophy”, No. 11 (Summer 1975), s. 25–26 za: Alan Megill, *Foucault, Structuralism, and the Ends of History*, „Journal of Modern History” 1979, Vol. 51, No. 3, s. 500.

⁶² M. Halbwachs, op. cit., s. 313.

⁶³ Ming-Ke Wang, *On Chinese Borderlands: Historical Memory and Ethnic Identity*, Yunchen Culture Corporation, Taipei 1997, s. 50–51.

stworzony został uniwersalny symbol Sun Yat-sena. Tworzenie i przekazywanie pamięci politycznej jest procesem kształtowania społeczeństwa, w którym różne grupy zachowują swe różne wspomnienia o Sun Yat-senie. Innymi słowy jest to poważna siła, pomagająca podtrzymać kolektywne społeczne emocje.

Společna pamięć o symbolice Sun Yat-sena prowadziła zatem do połączenia myśli narodowej i wszystkich jej narodowych konotacji we wspólną bazę społecznej pamięci, rozwijała tożsamość narodową i przyczyniała się do budowy Republiki Chińskiej.

Rzecz jasna, klasa niższa w Chinach była bardzo zróżnicowana. Chłopi, nierzadko odcięci od świata w swoich wioskach gdzieś w głębi kraju, nie byli na ogół włączeni w proces szerzenia pamięci o symbolice Suna. A ponieważ GMD nie cieszył się większym poparciem w regionach wiejskich i brakowało mu elastyczności w kontaktach ze wsią, pamięć polityczna o symbolice Sun Yat-sena nie była tam rozpowszechniona – odmiennie niż późniejszy kult Mao Zedonga. Jednakże, porównując to z polityczną alienacją niższych klas w okresie cesarstwa, i tak był to wielki postęp. Ponadto, pamięć polityczna niższych klas nie tworzy się w sposób systematyczny, odmiennie niż w przypadku pamięci elit, która powstaje w toku całościowego dyskursu.

Należy podkreślić, że przedstawiciele niższych klas, którzy uwierzyli w propagandę, nie byli ani ślepi, ani łatwowierni. Wręcz przeciwnie, kształtowali oni pamięć polityczną, która zawierała wyznawane przez nich wartości moralne. Kierowali się swoją własną logiką w pamiętaniu o politycznych symbolach i zależnie od okoliczności akceptowali, ignorowali, a nawet odrzucali je. W sposób swoisty rozumieli znaczenie symboli politycznych i wykorzystywali je przy stawianiu politycznych żądań. Wraz z upowszechnieniem się symbolu Sun Yat-sena wśród prostych ludzi, niższe klasy wytworzyły swoją własną pamięć polityczną.

Kształtowanie się pamięci politycznej o Sun Yat-senie jako symbolu było nie tylko manifestacją odtwarzania się w Chinach władzy państwowej, ale także pokazuje transformację klas niższych z tradycyjnych poddanych w nowoczesnych obywateli. Pokazuje również, że GMD posiadał techniki sprawowania władzy w nowoczesnym państwie narodowym i potrafił wprowadzić efektywną kontrolę polityczną nad obywatelami, choć kontrola ta była daleka od ich oczekiwań. Pamięć polityczna nie rozwinęła się w pełni w regionach wiejskich, był to jednakowoż krok milowy w procesie rozpowszechniania symbolu Sun Yat-sena.

W momencie gdy GMD sprzeniewierzył się zasadom Sun Yat-sena i zaczął ignorować potrzeby społeczeństwa, klasy niższe wykorzystywały swą pamięć polityczną dla wyrażenia niezadowolenia z rządów. Ironią losu jest to, że GMD, kształtując pamięć polityczną o Sun Yat-senie wśród niższych klas, próbował legitymizować swą władzę, ale rezultat był zupełnie inny od oczekiwanego.

Stało się tak, ponieważ nacjonałiści nie stosowali się do nauk Suna, zaś naród – doskonale rozumiejąc, co oznacza sunyatsenowska zasada dobrobytu – używał jej do krytykowania autorytarnego reżimu i skorumpowanego niekompetentnego rządu. GMD stopniowo tracił kontrolę nad pamięcią polityczną, legitymacja jego władzy była coraz mocniej kwestionowana i podważana, i w końcu doprowadziło to do utraty przezeń władzy na kontynencie.

Tłumaczenie z angielskiego: Weronika Góralczyk, Grzegorz Szuba